

УДК 323(477)316.36:314.1

С. А. Піддубний
*аспірант кафедри міжнародних відносин
і зовнішньої політики історичного факультету
Маріупольського державного університету*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Процеси модернізації соціальної політики в Україні викликані гострою потребою адаптації населення до нових суспільно-політичних і економічних умов. Одним із чинників трансформації суспільства у XXI столітті є демографічне уповільнення і зміна сімейно-шлюбних відносин. Тенденція до депопуляції і старіння нації створює загрозові перспективи розвитку людського капіталу в Україні. З 1990-х років соціально-демографічний чинник є провідним у формуванні державною владою засад соціального захисту, особливо в секторі супроводу сім'ї і молоді. Нездатність наявної системи соціальних органів вирішити нагальні проблеми деформації сім'ї і пом'якшити наслідки демографічного уповільнення спонукають до пошуку більш дієвого механізму соціального захисту сім'ї з урахуванням соціально-демографічних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Питання демографічного уповільнення в Україні активно досліджують співробітники Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Створені ґрунтовні дослідження, які стали основою багатьох державних доповідей з проблем демографічного розвитку. Визначені основні демографічні тенденції і перспективи на основі постійного моніторингу статистичних даних та власних науково-прикладних спостережень. Провідними дослідниками є І.О. Курило [5; 6], Е.М. Лібанова [6; 14]. Проблеми здійснення соціально-демографічної політики присвячені праці Л.Б. Костровець [4], Г.Г. Михальченко [8], С.Є. Мокрецова [10]. Питання демографічної безпеки розглядала І.А. Цвігун [20]. Взаємовплив демографічних змін і якості людського капіталу в Україні досліджували О.М. Гладун [11], Т.В. Калінеску [12], О.О. Калініченко [3], Д.П. Мельничук [7], В.Г. Панченко [13], Л.І. Слюсар [16], В.О. Хвіст [19]. Попри наявність великого спектру досліджень з демографії, проблема впливу демографії на політичний процес здійснення соціального захисту сім'ї ще не стала предметом окремого дослідження.

Метою статті є визначення основних соціально-демографічних чинників, які впливають на формування державної політики захисту сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснення соціального захисту сім'ї як складової частини політичного процесу відбувається в прямій залежності від особливостей, які продиктовані в першу чергу соціально-демографічним і моральним станом суспільства. Сучасна українська сім'я переживає глибоку трансформацію разом із перебудовою суспільно-політичного життя в нашій державі.

Об'єктивними факторами, які впливають на кількісно-якісні зміни вітчизняної сім'ї, є:

- 1) перехід від соціоцентричної до людиноцентричної моделі побудови сімейно-шлюбних відносин;
- 2) демографічне уповільнення;
- 3) соціально-економічна і суспільно-політична трансформація українського соціуму;
- 4) розширення гендерної культури.

Окрім зазначених чинників, гармонійне існування сім'ї також пов'язано із соціально-економічною, політичною, культурною реальністю країни. Сім'я є тим суспільним інститутом, який об'єктивно і повноцінно віддзеркалює всі плюси та мінуси політики певної держави, залишаючись посередником між індивідуумом і суспільством [9].

Сучасні тенденції трансформації сім'ї свідчать про кризу традиційної форми організації сімейно-шлюбних відносин не тільки в Україні, а і у світі. Український соціум, зберігаючи високий рівень морального розвитку, за своєю сімейною психологією все більше тяжіє до постіндустріального західного типу сімейно-родових стосунків. Відбувається закономірний поступ сім'ї від соціоцентричної до людиноцентричної моделі побудови внутрішньої сімейної структури, що є характерним етапом розвитку сучасного інформаційного суспільства.

Традиційна соціоцентрична сім'я, на думку І.В. Головної, не може далі виконувати функції покладені на сім'ю в сучасних реаліях трансформації українського суспільства [1, с. 26]. У XXI столітті більш значущими стають інтереси кожного окремого члена сім'ї. Важливими є потреба в самоактуалізації й самовдосконаленні учасників сімейних союзів. Людиноцентрична модель сім'ї є продуктом демократичного суспільства, де кожен його член свідомо обирає власну сімейно-шлюбну і гендерну роль. Зберігається важлива характеристика традиційної української сім'ї: міцний зв'язок поколінь, високий рівень взаємодовіри членів сім'ї, чітка асоціація щастя людини з наявністю повноцінної сім'ї.

Схожість з іншими європейськими суспільствами полягає в тому, що демографічне зростання визначається тепер не традиційним баченням сім'ї як інституту відтворення соціуму, а соціально-гендерним портретом шлюбних відносин. Сім'я стає засобом чуттєвого спілкування між індивідуумами, осередком підтримки і чинником повної самореалізації, що пов'язано зі змінами в психології поколінь, девальвації думки більшості, і зростанні внутрішньоособистісних потреб. Отже, суспільне бачення сім'ї та її ролі в житті стало більш прагматичним.

Серед провідних тенденцій трансформації сучасної української сім'ї можемо виділити такі:

- 1) поява нових форм організації сімейно-шлюбних відносин;
- 2) збільшення середнього віку укладання шлюбу та народження першої дитини;

3) поширення фактів розриву шлюбу як конструктивного засобу вирішення суперечностей між подружжям;

4) укорінення нового гендерного взірця сімейно-шлюбних відносин.

Означені тенденції вимагають від політичних інститутів оновлення існуючого змісту нормування сімейно-шлюбних стосунків.

Перехід від соціоцентричної до людиноцентричної сім'ї в Україні відбувається на тлі суттєвого демографічного уповільнення. Причинами уповільнення, яке в період з кінця 1990 – в перше десятиріччя 2000-х набуло форми кризи, є об'єктивні природні передумови і суб'єктивні суспільно-політичні процеси.

До природних процесів, які відбуваються незалежно від сучасної суспільно-політичної і економічної моделі розвитку, є пасіонарний спад українського суспільства, що був викликаний соціалістичними експериментами радянського режиму та великими геополітичними подіями ХХ сторіччя. Із цією думкою погоджується В. Панченко, який вбачає, що глибинні передумови сучасної демографічної кризи криються в соціалістичній моделі радянської доби [13].

Подекуди серед причин демографічної кризи в Україні називають невдалу політику доби незалежності, однак теоретична модель Дж. Барі висуває більш глибокі причини вичерпання власних демографічних можливостей українського суспільства до відтворення. Вчений підкреслює значення втрати особистісно-національних традицій сімейно-шлюбних відносин, що відображається в окультуренні сім'ї на груповому і особистісному рівнях. Груповий рівень базується на фізичних змінах, до яких можна віднести міграцію, новий тип ведення господарства, щільність населення, урбанізацію; біологічних змін (нові хвороби та інфекції, незвичні екологічні умови, інше харчування); політичних змін (зміна домінуючої групи, розшарування); економічних змін (нові форми зайнятості); культурних змін (мова, релігія, міжособистісне спілкування). На особистісному рівні відбуваються психологічні зміни (нові ідеологія і пріоритети, поглиблення ідентифікації) [21, с.159].

Беручи до уваги проблему окультурення української сім'ї, знаходимо підтвердження тому в подіях ХХ ст. Найбільшого удару демографічній традиції українців було завдано світовими війнами, Голодоморами, репресіями та штучною асиміляцією. Інтенсивний, неприродно прискорений процес урбанізації і поступове перетворення села на периферію життя зробило сільський спосіб життя неперспективним. Це згубно позначилося на українській сім'ї, яка в першу чергу була селянською з високим рівнем багатодітності і міцністю шлюбу. Погіршало демографічну ситуацію велика диспропорція співвідношення чоловіків і жінок у статеві-віковій піраміді суспільства. Втрати чоловічого здорового генофонду та погіршення здоров'я жінок від важких умов праці та низької якості життя в 1920–1960-ті рр. вплинуло на рівень біологічної стійкості наступних поколінь. Антирелігійні компанії спричинили додатковий моральний тиск на традиції сімейного життя.

Впровадження більшовицької моделі сім'ї та її заміна євро-американською моделлю культурно-сі-

мейними цінностей викликало еволюцію традиційного уявлення українців про сімейні традиції. У 1960-1970-х роках демографічне зростання в УРСР поступово знижувало свої темпи, що пояснювалося вичерпаними природними можливостями до демографічного відтворення. Починався процес депопуляції [3, с. 88]. Негативні фактори були пом'якшені імміграцією з інших республік колишнього СРСР, що було в межах політики КПРС щодо злиття націй в єдину спільноту «радянський народ». Останнім сплеском народжуваності та закріпленням «базового» стандарту сімейного життя у вигляді одно- та дводітних сімей відбувається 1980-рр. характеризуються, на відміну від 3-5 дітних сімей в 1940–1960-х рр.

Означені негативні тенденції самовідтворення населення України поглибилися у 1990–2000-х роках через суб'єктивні фактори:

- 1) глибока соціально-економічна криза та соціальне розшарування;
- 2) погіршення якості життя;
- 3) складна екологічна ситуація;
- 4) недостатня увага політичних інститутів до процесів скорочення народонаселення.

Перелічені фактори викликали негативні тенденції в українському соціумі, які набули прояв у вигляді наступних явищ:

- 1) неконтрольована еміграція працездатного населення репродуктивного віку;
- 2) стрімке збільшення кількості абортів;
- 3) низький рівень біоетики та поширення захворювань і безпліддя;
- 4) збільшення кількості розлучень;
- 5) свідомо відмова від шлюбності та багатодітності.

Наведені передумови, причини і прояви демографічної кризи, як глибокого порушення процесу відтворення населення на сучасному етапі розвитку українського суспільства, підтверджують складну природу соціально-демографічної ситуації. Абсолютне зменшення кількості населення 1989–2017 роках сягнуло майже 9 млн осіб. Кількість працездатного населення (віком 15 – 64 років) склала 29327,7 тис. осіб. Якщо розглядати у співвідношенні, то збільшилася частка населення похилого віку до 22%, що утворює додаткове демографічне навантаження на працездатне населення. Підтвердженням старіння нації є той факт, що середній вік громадян серед наявного населення України станом на 2015 рік склав 37,9 років для чоловіків та 43,5 років для жінок. Це свідчить про те, що 54% жінок у Україні вже перейшли межу 40 річного віку, що різко знижує можливості до відтворення населення [18, с. 13]. Коефіцієнт народжуваних дітей жінками у віці старше 40 років зафіксовано на 1 січня 2016 року в межах 6 живонароджених на 1000 жінок відповідного віку. У порівнянні ж коефіцієнт у жінок у віці 15–19 та 35–39 років складає 27,3 дитини на 1000 жінок відповідного віку. Тому існує реальна загроза того, що старіння жіночої половини нашої країни призведе до ще більшого зниження народжуваності.

Відбувається зменшення абсолютної кількості осіб віком до 18 років, що становить на 2016 рік рекордно низький показник за період з 1990 року – 7614 тис.

осіб, або 17,5% від загальної кількості наявного населення. Відсутність молодого покоління призводить до більш важких наслідків, аніж наявність майже чверті пенсіонерів. Саме молодь у майбутньому буде підтримувати соціально-економічні процеси і нестача в кількісному плані людського капіталу негативно впливе на майбутні сім'ї, мережу платників податків, наступність поколінь у професійних династіях, розвиток науки і техніки, підтримку життєздатності територій.

Сільське населення складало на 1 січня 2016 року лише 13 млн. осіб (проти 17 млн у 1990 р.), що призвело до зникнення більше ніж 500 сільських населених пунктів по всій Україні починаючи з 1990 року. Така глибоко деструктивна тенденція пояснюється високим рівнем урбанізації, який не супроводжується належним інфраструктурним будівництвом. Села, селища міського типу залишаються без підтримки з боку держави, інвесторів, і тому закономірно, що молодь, шукаючи вихід своїм потенційним можливостям і потребам, покидає свою місцевість у пошуках кращого життя в найближчих містах, що властиво центральній і східній Україні, або ж за кордон, як у західних регіонах нашої держави і в столиці.

На 1 січня 2016 року Державною службою статистики зафіксовано 411,8 тисяч живонароджених дітей (проти 657 тис у 1990 р.), серед яких 20% дітей народжені жінками, які перебувають у незареєстрованих органах реєстрації актів цивільного стану шлюбах. Отже, коефіцієнт народжуваності склав 1,5 дитини на 1 жінку. А середній розмір сім'ї складає для міської сім'ї 3,1, а для сільської сім'ї 3,4.

Важливим для дослідження соціально-демографічних процесів та їх впливу є відстеження динаміки переривання вагітності. Якщо на 1990 рік кількість абортів сягала майже 1 млн., то у 2012 році знизилася до 141 тис. офіційно зареєстрованих закладами медичного обслуговування [2]. Незважаючи на тенденцію до зниження, рівень абортів в Україні станом на 2016 рік залишається найбільш високим серед країн Європи і становить 21,1 на 1000 жінок фертильного віку; 45,8 – на 100 вагітностей, 84 – на 100 пологів [17]. В Україні повністю легалізований процес переривання вагітності строком до 12 тижнів. Для жінок віком до 18 років потрібно мати згоду батьків за для здійснення цієї операції. У терміни пізніше 12 тижнів переривання вагітності заборонено, окрім випадків загрози життю матері або діагностуванню важкої патології плоду.

Серед жінок більшість називає такі причини абортів:

1) медичні показання;

2) небажана вагітність (наявність інших дітей, небажання мати дітей взагалі, відсутність підтримки від батька дитини, скрутна матеріальна або психологічна ситуація);

3) рання або пізня вагітність.

Означений перелік причин здійснення переривання вагітності говорить про більш соціальне явище абортів в Україні, аніж їх біологічне підґрунтя. Тому державі важливо створити умови для жінки, яка опинилася в скрутній життєвій ситуації і вже є вагітною. Важливо звернути увагу на здійснення абортів жін-

кою, яка не має дітей. Аборти спричиняють у більшості пацієнток тимчасову втрату можливості мати дітей, а в 30% взагалі виявляють безпліддя. Цей факт вказує на недостатність забезпеченості реабілітаційних процедур післяопераційного переривання вагітності.

На 1 січня 2016 року службою статистики встановлено померлих у кількості 594,8 тис. осіб, що склало негативний природній приріст – 4,5 на 1000 осіб наявного населення і втрати 183 тис осіб у 2016 році. У середньому за період 1995–2006 рр. Україна втрачала близько 300-320 тис осіб щорічно. Найменший показник негативного приросту був зареєстрований у 2012 році, а саме втрати були встановлені на позначці 148 тис. осіб. Серед основних причин смерті серед українців називають порушення функціонування системи кровообігу (68%), новоутворення (13,4%), хвороби органів травлення та дихання (6,4%), інфекційні захворювання (2%). Смерть через зовнішні причини спостерігається на рівні 10,2% , серед яких найбільш поширеними є загибель людей в автокатастрофах та на виробництвах. Важкою статистичною цифрою є смерть новонароджених віком до 1 року. За період з 2010–2015 рр. середня кількість померлих до 1 року життя складає 4060, що складає у 2015 році коефіцієнт 7,9 померлих у відповідності на 1000 дітей віком до 1 року [15].

Співвідношення шлюбності і розлучуваності залишається більш стабільним, зважаючи на абсолютне зменшення кількості наявного населення та збільшення середньої тривалості життя майже до 72 років. Кількість зареєстрованих шлюбів на 1 січня 2016 року сягнуло 299 тис., а розлучень – 129 тис., що стало одним із найнижчих показників за період з 1990 року (найменший рівень розлучень у 2010 р. – 126 тис.). Якщо порівнювати у відповідності з 1990 р., то коефіцієнти одружуваності з 9,3 впав до 7,8 у 2016 р., відповідно і розлучуваність – із 3,7 до 3,3 на 1000 наявного населення. Найнижчий рівень реєстрації шлюбів припав на 2000 рік, лише 5,6 на 1000 осіб [15].

З 2014–2015 рр. українська держава зіткнулася з новими демографічними викликами, які були породжені тимчасовою окупацією територій та веденням антитерористичної операції на території окремих районів Донецької і Луганської областей. Загальні підтверджені втрати населення України через міграцію внаслідок конфлікту становлять 1,1 млн. осіб. До цього числа необхідно додати втрати від збільшення інтенсивності переходу тимчасової зовнішньої трудової міграції в постійну форму. Хоча цей процес розпочався в Україні задовго до 2014 р., саме через події на Донбасі кількість зовнішніх трудових мігрантів, які не повернуться в Україну, збільшилася принаймні на 200-300 тисяч осіб [14, с. 81].

Вимушена міграція є причиною розриву сімейно-шлюбних зв'язків певної частини населення. Внаслідок бойових дій зростає частка овдовілих осіб, монобатьківських сімей, поширення самотності серед осіб похилого віку, збільшення чисельності дітей-сиріт та напівсиріт.

Чинниками негативного впливу на сімейно-шлюбну ситуацію та народжуваність, формування яких

спричинено подіями на Донбасі й вимушеною міграцією зі Сходу України, є деформована сімейна структура внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) та проблеми роз'єднання сімей; важкий психологічний стан ВПО, їх незадовільне матеріальне становище та житлові умови; можливі порушення стану загального і репродуктивного здоров'я, спричинені вимушеною міграцією, нервово-психологічними потрясіннями тощо; соціально-психологічна дезадаптація, що стимулює відкладення реалізації дітородних планів; труднощі пошуку шлюбного партнера (через відстороненість і брак довіри до місцевих мешканців у місцях переселення, відчуття ізоляції протягом певного часу) [14, с. 82]

Загалом зазначені соціально-демографічні зміни ілюструють неефективність вживаних державою заходів у здійсненні соціальної політики щодо захисту сім'ї від негативних проявів перехідного етапу суспільно-політичного розвитку. Були прийняті спеціальні державні програми, створені нові соціальні органи і служби, змінено вертикаль виконавчої влади, оптимізована система соціальних гарантій і зобов'язань держави перед соціально незахищеними верствами населення, але ці заходи адміністративного характеру не змогли захистити сім'ю від соціально-демографічного тиску.

Держава у відповідності до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом має розробити концептуально новий підхід до боротьби з демографічними викликами і попередити подальшу деформацію сімейно-шлюбних відносин. Відомства мають пересмислити механізми соціальної допомоги і відмовитися від суцільного і малоефективного супроводу сімей. Повинен бути впроваджений адресний механізм підтримки сімей та їх членів, що опинилися в скрутній життєвій ситуації. Найбільш дієвим є такі заходи з формування соціальної політики держави:

1) збільшення матеріальної і соціальної допомоги батькам при народженні дитини, з одночасним забезпеченням батьків рівними можливостями для збереження робочого місця і адаптування трудових умов до декретних відпусток;

2) сприяння державою розвитку інфраструктури соціальних послуг для молоді і багатодітної сім'ї: медично-профілактичне забезпечення, допомога психолога матерям і батькам у декреті, наявність дитячих садочків, системи закладів розвитку і супроводу сімей з дітьми-інвалідами;

3) законодавче оформлення нових форм сімейно-шлюбних відносин, визнання майнових і особистісних прав їх учасників;

4) введення адресної допомоги членам соціально-вразливих сімей;

5) сприяння зайнятості матерів після виходу з декретної відпустки, допомога в переорієнтації професійної діяльності і впровадження кредитування малого і середнього сімейного бізнесу;

6) політика кредитної підтримки сімей у питаннях придбання житла, необхідного майна, оздоровлення, навчання та супроводу дітей;

7) податкові пільги та субсидювання для сімей з дітьми;

8) реформування медичної системи до рівня реальних сімейних лікарів, які б систематично супроводжували сімейні утворення;

9) впровадження соціально-психологічної допомоги членам сімей (жінкам, що планують або здійснили аборт, постраждалим від насилля, самотніми батькам і сиротам);

10) сприяння гендерній рівності в сімейно-шлюбних відносинах (подолання зневаги, психологічного дискомфорту, дискримінації);

11) оновлення складу соціальних працівників в умовах впровадження нових форм, методів і принципів супроводу сімей з урахуванням міжнародного досвіду.

Реалізація зазначених положень зможе подолати негативні прояви соціально-демографічної кризи і сприяти вирішенню важливих для сімей питань соціального забезпечення з боку держави. Держава має створити реальну, а не декларативну систему протидії демографічним загрозам через впровадження адресної і професійно-орієнтованої системи соціального супроводу.

Висновки. Демографічна криза на тлі абсолютного зменшення населення в останні роки увійшла в стадію демографічного уповільнення, що характеризується: старінням нації, низьким коефіцієнтом народжуваності, збільшенням середнього віку громадянина, збільшенням середнього віку народження жінкою першої дитини, збільшенням бездітних родин та самотніх осіб, традиційним переважанням малодітних сімей. Усі ці фактори негативно впливають на трансформацію української сім'ї в XXI столітті, що відобразилося в зміні кількісно-якісного складу і форм сімейно-шлюбних відносин. Державні структури мають трансформувати й адаптувати до наявних демографічних умов свої принципи діяльності, зосередившись на адресній і цілеспрямованій допомозі сімей зі складними життєвими обставинами. Для інших сімей повинні бути створені умови для професійної і гендерної самореалізації членів сім'ї, що надасть змогу вирішувати матеріальні, психологічні і гуманітарні функції сім'ї ефективно. Вироблення нової концепції соціального захисту сім'ї в умовах демографічного уповільнення робить тему актуальною і вимагає продовження наукових досліджень.

Література

1. Головна І.В. Тенденції зміни сімейно-брачних відносин: від соціоцентричної до челокоцентричної / І.В. Головна // Нова ідеологія сім'ї та сімейних відносин: прогр. та матеріали Всеукр. Наук.-практ. конф., Харків, 26 листопада 2009 р. / МОН України, упр. у справах сім'ї та молоді Харківської облдержадмін., Нар. укр. академія. [та ін.; редкол.: Астахова В.І. (відп. ред.) та ін.]. – Х. : Вид-во НУА, 2009. – С. 25–29.

2. Динаміка та географія абортів в Україні 2005 – 2012. 16.09.2013 / Н. Поліщук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [pp.http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-abortiv-v-ukrayini-2005-2012-roki](http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-abortiv-v-ukrayini-2005-2012-roki) (знято з сайту 01.04.2017).

3. Калініченко О. Демографічна складова соціальної сфери / О. Калініченко // Людський капітал Украї-

ни: демографічні передумови та соціально-економічні чинники формування: колект. монографія / за заг. ред. к. е. н., доц. Мельничука Д.П. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – С. 87–98.

4. Костровець Л. Соціально-демографічна політика в Україні: питання теорії, методології, практики: монографія / Л. Костровець. – Донецьк : ВІК, 2012. – 424 с.

5. Курило І. Демографічні процеси та структури в Україні: сучасні регіональні особливості / І. Курило [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2014-2/statti/21.pdf>.

6. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.

7. Мельничук Д. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства в контексті поліпшення якості життя населення / Д. Мельничук. – Житомир : Полісся, 2015. – 564 с.

8. Михальченко Г. Відтворення та розвиток населення в контексті забезпечення гідної коти життя / Г. Михальченко. – Донецьк : «ВІК», 2012. – 333 с.

9. Мішин Е.О. Актуальні проблеми розвитку сім'ї в Україні / Е.О. Мішин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://massage.ua/aktualni-problemi-rozvitku-simii-v-ukraini.html>.

10. Мокрецов С. Державно регулювання охорони репродуктивного здоров'я в Україні / С. Мокрецов. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2011. – 441 с.

11. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за ред. О.М. Гладуна. – Умань : Видавець «Сочінський», 2015. – 180 с.

12. Податкові важелі відтворення та розвитку населення / Т.В. Калінеску, Г.С. Ліхоносова, О.М. Антіпова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – 276 с.

13. Панченко В. Демографічна криза: сучасна проблема чи радянський спадок? / В. Панченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pvg.in.ua/демографічна-криза-сучасна-проблема> (знято з сайту 01.04.2017).

14. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : НАН України, 2015. – 363 с.

15. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> (знято з сайту 01.04.2017).

16. Слюсар Л. Демографічні витоки та наслідки проблеми соціального сирітства в сучасній Україні / Л. Слюсар // Україна : аспекти праці, 2010. – № 6. – С. 33–41

17. Статистика абортів в Україні. 08 листопада 2016 р. / Ю. Панасюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yulyarr.blogspot.com/2016/11/blog-post_72.html (знято з сайту 01.04.2017).

18. Жінки і чоловіки в Україні. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відпов. за випуск О.О. Кармазіна. – К., 2015. – 114 с.

19. Хвіст В. Демографічні зміни у складі населення незалежної України: монографія / В. Хвіст. – К.-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. – 207 с.

20. Цвігун І. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія / І. Цвігун. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с.

21. Шевчук Л. Оцінка соціально-економічних наслідків трансформації української сім'ї / Л. Шевчук, О. Повстин // Регіональна економіка, 2010. – № 3. – С. 156–163.

Анотація

Піддубний С. А. Соціально-демографічні чинники формування державної сімейної політики. – Стаття.

Розглядаються основні тенденції соціально-демографічного уповільнення в Україні, які міцно пов'язані з еволюцією сімейно-шлюбних відносин на сучасному етапі державотворення. Відзначається ступінь загрози негативних демографічних процесів: депопуляція, старіння нації, відмова від багатодітності та порушення біоетики сімейно-шлюбних стосунків для подальшого розвитку людського капіталу в Україні. Акцентується увага на вплив демографічних і сімейно-шлюбних процесів на соціальну політику держави в умовах кризи і трансформації. Підкреслюється важливість концептуальної зміни механізмів, форм і методів здійснення державної політики у сфері протидії депопуляції і деформації сім'ї. Пропонується впровадження прогресивних політичних механізмів соціального захисту: адресна допомога, пільгові і кредитні преференції, розвиток інфраструктури соціальних послуг. Проблема реформування соціальної політики в умовах демографічної стагнації потребує подальшого системного підходу для вироблення науково-практичних підходів своєчасного вирішення нагальних проблем захисту сім'ї.

Ключові слова: соціально-демографічна криза, сімейно-шлюбні відносини, державна сімейна політика, соціальний захист, трансформація сім'ї.

Аннотация

Поддубный С. А. Социально-демографические факторы формирования государственной семейной политики. – Статья.

Рассматриваются основные тенденции социально-демографической стагнации в Украине, которые тесно связаны с эволюцией семейно-брачных отношений на современном этапе государственного строительства. Отмечается степень угрозы негативных демографических процессов, таких как: депопуляция, старение нации, отказ от многодетности и нарушения биоэтики семейно-брачных отношений для дальнейшего развития человеческого капитала в Украине. Акцентируется внимание на влиянии демографических и семейно-брачных процессов на социальную политику государства в условиях кризиса и трансформации. Подчеркивается важность концептуального изменения механизмов, форм и методов осуществления государственной политики в сфере противодействия депопуляции и деформации семьи. Предлагается внедрение прогрессивных политических механизмов социальной защиты: адресная помощь, льготные и кредитные преференции, развитие инфраструктуры социальных услуг. Тема реформирования социальной политики в условиях демографического кризиса требует дальнейшего системного подхода для моделирования научно-практических подходов своевременного решения важных проблем защиты семьи.

Ключевые слова: социально-демографический кризис, семейно-брачные отношения, государственная семейная политика, социальная защита, трансформация семьи.

Summary

***Piddubnyi S. A. Socio-demographic factors of the formation of the state family policy.* – Article.**

The main trends of the demographic situation in Ukraine are considered. Changes in the population are interrelated with the transformation of family and marriage relations at the present stage. The author highlights the signs of population decline: depopulation, the aging of the nation, the rejection of many children and violations of the bioethics of family-marriage relations. The enumerated demographic processes adversely affect the development of human capital in Ukraine. Attention is focused on the impact of demographic and family-marriage processes on the social policy

of the state. The importance of conceptual revision of the mechanisms, forms and methods of implementing state policy in the field of counteracting depopulation and deformation of the family is emphasized. It proposes the introduction of progressive political mechanisms of social protection: targeted assistance, concessional lending, expansion of the infrastructure for the provision of social services. The theme of reforming social policy in a demographic crisis requires a further systematic approach. This will provide an opportunity for modeling the scientific and practical approaches to timely solve problems of family protection.

Key words: social and demographic crisis, family-marriage relations, state family policy, social protection, family transformation.